

**Model
Communication and
Media Strategy
District
2010**

Support

RWSSP-WN

Technical Advisors

**Arto suominen, Amrit Rai, Eeva Maijala, Loknath Regmi, and all
Specialists and District support Advisors**

RWSSP-WN

Prepared By

Bharat Adhikari-Consultant

Edited by

Chhbai Goudel

RWSSP-WN

Model District Media and Communication Strategic Action Plan to Support the Community Led Total Behavioral Change in Hygiene and Sanitation

Expected outcome of the strategic action plan:

- Journalists of the district will be sensitized on the issue of total behavior on hygiene and sanitation, nutrition and arsenic as well as able to disseminate valid and uniformed information in priority basis.
- Assists to establish professional group of the journalists on the issue of hygiene and sanitation
- The uses of BCI materials on water, sanitation and hygiene will be uniformed and helps to reduce duplication
- A reliable resource center on hygiene, sanitation, arsenic and nutrition will be established in district level
- It helps to achieve national goal of the sanitation
- People's behavior of sanitation and hygiene will be sustained

Messages to be given: The proposed strategy will focus on the following messages

- Hand washing with soap and cleaning agent in critical time
- Safe disposal of feces
- Handling water and food properly
- Regular nail cutting, bathing, cloth washing, brushing tooth, daily combing
- Proper waste management in and out of the home
- Drink arsenic free water
- Eat nutritious food

Audiences

- The strategy will help to change total behavior in hygiene and sanitation of following individuals/ groups
 - Community members (District and VDC)
 - Students and children (parents and children association)
 - Journalists
 - District Stakeholders of TBC in hygiene and sanitation
 - Political leaders and workers

Section A

Strategic Action Plan to Support the Community Led Total Behavioral Change in Hygiene and Sanitation

1. Institutional Arrangements

- to establish "WASH Journalists Forum " in district level and start to develop inter-district network of the forum

“Hooks” to Attract the Media

“Hooks” to Attract the Media

- Take Journalists to visit a project and interview older projects
- Arrange for people to speak about WASH issues at special events organized by the local government , which the Media will attend, Such as ODF and TBC process, ODF declaration ceremonies .
- Host a Media breakfast to launch a new project or report
- Run a workshop for journalists, for example, with a panel Discussion , high-profile speaker or film
- Run media awards for the best coverage of WASH issues
- Run competitions for students, such as drawing, poster or writing competitions
- Organize an eye-catching event with people, such as drama or demonstration
- Offer new angles on everyday stories, such as child being cared for by a grandparent, who has excelled in their school exams
- Launch new research containing startling statistics
- Use anniversaries of events, such as one year since the WASH activities implemented - what have it done for WASH activities .
- Offer a fresh perspective on a topical issue such as an emergency, such as how “forgotten” people are affected and how they are contributing to WASH efforts
- Offer unusual or touching stories about amazing individuals, such as a man who is caring for his sick son, or an older women who has set up an Sanitation Chautari
- Use international days such as:
 - International Women’s Day (8 March)
 - World Water Day (22 March)
 - World Health Day (7 April)
 - International Day of Families (15 May)
 - World Environment Day (5 June)
 - World Elder Abuse Awareness Day (15 June)
 - International Day of Older Persons (1 October)
 - World Handwashing Day (15 October)
 - World Toilet Day (19 November)

- World AIDS Day (1 December)
- Human Rights Day (10 December)
- to nominate the representative of Federation of Nepalese Journalists (FNJ) district branch, well known Natural Leader and artist worked in TBC at district level, representative of Soap Manufacture Group (if any) as member of District WASH Coordination Committee.

2. Mobilization of Mass Media

- "District WASH Unite" to be established under "District WASH Coordination Committee" will be responsible and authorized institution for the coordination with media at district level. If any organization, NGO, INGO, project, group etc. working in TBC in the issue of hygiene and sanitation should go through the committee for the coordination with media at district level.
- District WASH Coordination Committee will coordinate only with Federation of Nepalese Journalist (FNJ) District Branch. The groups and unions of journalists established in any political trust will not be eligible for the coordination.
- The committee will orient journalist at the district level about Total Behavior Change on hygiene and sanitation with the collaboration of FNJ district branch. Youth and new comer journalists will be considered for the orientation.
- Media Campaign on hygiene and sanitation will be organized at regular basis and encourage journalist to produce and publish/broadcast hygiene and sanitation issue through the media.
 - To call publicly journalist competition and collect the materials produced during the competition in managed way.
 - A Jury will be formed for the purpose of evaluate the materials. The representative of FNJ district branch, District WASH Coordination Committee, DDC and other experts (as per need) will be member of the jury.
- To encourage journalist to visit ODF declared communities and encourage them to capture the impact of changed behavior other positive and negative impact of the community.
- A task force will be formed for the purpose of celebration of various days and events like: Global Hand Washing Day, World Toilet Day, World Water Day, Women's' Day, World Environment Day, World Health Day, National Sanitation Week and other events declared by Government of Nepal. The task force will be responsible for coordination with media, meet the press, release press note etc.
 - The task force will ensure the BCI materials received in time from the central and regional level and take responsibility to proper dissemination

- To make the days and event meaningful, the task force will organize a journalist orientation program at least 5 days before of the proposed days and event. *(Action plan about the celebration of the Days and Events are given in Annex 1)*

3. Establishment of Information Bank at District Level for Uniformity and Authorization

- The messages and data to be published/broadcasted from the media will be uniformed. The District WASH Coordination Committee will decide which data and message will be used.
- Uniformed BCI/BCC material about hygiene, sanitation and water will be used. The material will be converted as per the need of local context.
- Media focal person under District WASH Unit will be responsible to provide updated information to the media
- On the coordination of District WASH Coordination Committee a monthly or bi-monthly news bulletin will be published which will focus the TBC in hygiene and sanitation at district level. District WASH unit will be responsible and bulletin will be published in hard copy.
- Contents regarding TBC in hygiene and sanitation will be added in existing website of the DDC. The content of the website will be activities related to sanitation and hygiene, success case studies regarding total sanitation, news, information and Frequently Asked Questions etc.

4. Coordination with various institutions

- With the coordination of transportation workers hygiene and sanitation messages and slogans will be set up in the public transportation vehicles (Bus, Micro Bus etc.). For this purpose an orientation will be organize for the transportation workers.
- With the coordination of soap and sanitation goods manufacturer public service announcement (PSA) on hygiene and sanitation will be created and disseminated
- With the coordination of District Education Office school level essay, art, talk competitions on TBC will be organize. Best creations will be published/ broadcasted from the media.

5. Promotion of Indigenous art and skills regarding hygiene and sanitation

- Orient Gandharbas, Faith based organizations, Mother Groups, Women Groups, Cluster (Tole) Management Committee, member of FECOFUN and FEDWASUN etc. about total behavior change in sanitation and hygiene.
- For the promotion of TBC in hygiene and sanitation community play, traditional play, Lok Dohori, Teej, Deusi, Bhailo, Rodi Balan and other popular event will be organized. To make messages contextual orientation will be provide the local artists

6. Provision of advocacy related works

- Information about the budget to be allocated by Government of Nepal towards water and sanitation as well as the provision of DDC and VDC Subsidy Policy will be provided to the journalists.
- Committee will take the lead of collection of "People's and Voice of Civil Society on Sanitation and Hygiene" and send the abstract to Sanitation and Environment Section of the DWSS for preparation of Country Paper to be presented at SACOSAN in each two years.
- After each SACOSAN, committee will organize briefing meeting with the coordination of media and update the declaration and other achievements of the SACOSAN at district level. *(Action plan about the collection of voice of people of civil society is given in Annex 1)*

Section B

Collection, Management, Modification, Production of BCI Materials to be used for Total Behaviour Change in Hygiene and Sanitation

1. Following points will be considered while preparing BCI Materials

1. to use properly the recommended BCI materials
2. To be considered socio-cultural, geographical and literacy aspect and condition of communities using BCI materials.
3. Re-produce and use the pre tested and effective existing BCI materials

4. To consider as much as possible local context while using BCI materials.

5. To motivate community to built and use toilet giving toilet options (Sanitation ladder)

6. To give priority to personal, household level and environmental sanitation in BCI materials

7. New BCI Materials will be prepared on the basis of PHAST training to be conducted at district and VDC level. The slogans, poet, songs and other concepts came from various triggering trainings at the district level will be used in BCI material.

Tips for Preparing BCI Materials

- Include one concept and information that enables the user the follow the messages
- Use active and powerful sentences and words
- Use words and phrases familiar to the target audience
- Insure the visual and text should be clearly related
- Avoid diagrams, graphs and other complicated pictures
- Place the pictures in logical order
- Do not mention the name of person (even it is imagination) in negative sense of picture (i.e. person defecating openly). Address him/her a person, a lady instead of name.
- Place related message and illustration together. Do not put the message or caption as footnote.
- Do not over crowd printed materials.
- Write figure in word, for example the word '10500 children dies every year due to the lack of sanitation' could not be reader friendly. So write 'ten thousand five hundred children' instead of 10500/

- The concept and ideas of the user committees and individual user will be highly appreciated
- The language and concept to be used in BCI material should be simple and easy to understand for all people of the community.
- To give high priority the gender and social inclusion in preparing new BCI materials.
- Proposed BCI material will be published only after the pre-test in concerned community.

- BCI material will be prepared preventive type instead of curative type.
- The especial date and event will not be mentioned in the BCI materials as much as possible. (Date and event mentioned materials may not be usable or appropriate in any other programme)
- Local resources and local human power will be used in preparation of new BCI Material/
- The comparative condition of the before and after triggering will be mentioned in some BCI materials
- "Some Examples for the Radio Message" of the District WASH Guideline prepared by RWSSP-WN will be a resource of BCI materials. *(The message is given in Annex 2)*
- Hygiene and sanitation messages (made by ceramic) will be set up in each water point to be built under the drinking water project within the district (contact person, Mr. Shree Krishna Shrestha. Tel. 01-6631408)
- Radio and television messages and jingle about TBC in hygiene and sanitation will be prepared
- 8. Social map on sanitation will be set up at the entry point of the ODF declared communities. This provides information about the sanitation condition as well as help to monitor the sanitation and hygiene condition of the community. Likewise Slogans will be set up as per the needed.
- At the entry point of ODF declared community a board will be set up "You are entering the ODF community" and at the exit point "Thank you for not defecate openly in this area " will be written
- Hording Boards about district WASH activities will be set up at the entry points of the districts and VDCs.

9. BCI Materials to be used in district level

A. Materials to be Printed)					
Type of BCI material	Target group/place to be used	Messages	Advantages	Disadvantages	Priority
Posters	Public place, training, school, community building etc.	Awareness raising message on hygiene and sanitation and TBC	Portable, easy to understand	could be damaged due to rain and sun, some time space problem in community	High
Brochure	individual, user committee, students	Messages about TBC in hygiene and sanitation, importance of various days and events regarding hygiene and sanitation	Possible to disseminate at a large quantity	Useless for illiterates, and children	Medium
Dangler	Public place, training, school, community building etc.	Awareness raising message on hygiene and sanitation and TBC	Portable, easy to understand	Useless for illiterates, and children	Medium
Hoarding Board	Public place, side of the highway, market	Message about hygiene and sanitation, welcome in ODF area etc.	Could be draw attention of large number of people	Comparatively expensive, could be damaged due to wind, storm,	Medium
Ceramic tile	Water points	Messages about TBC in hygiene and sanitation	Help to change people's behavior in hygiene and sanitation	Need to set up in construction phase	High
Notice board with social map	community	Sanitation condition of the community and hygiene/sanitation messages	Shows the sanitation condition of the community, competition feeling would be increased in community level	Need to follow-up regularly to update the condition	High

Message board	community	Messages about TBC in hygiene and sanitation, slogan	Easy way to disseminate message in community	Useless for illiterates	High
Stickers	Public places, public vehicles, tea shop	Messages about TBC in hygiene and sanitation, slogan	Easy method to disseminate message	Need to be collaboration with other parties,	High
Flip chart	Hygiene and sanitation trainings, facilitations etc.	Messages about TBC in hygiene and sanitation	Useful for facilitations, illustration could be re used	Comparatively expensive with other materials	High
News bulletin	Community, offices, schools, politicians	Hygiene and sanitation update of the district, new information of he sector	Provides updated information about sanitation	Useless for illiterates	Medium
Leaflets	Community, offices, schools	Detail information about hygiene and sanitation	Provides detail information of the subject matter	Useless for illiterates	Medium
Wall newspaper	Community, schools	News and activities about hygiene and sanitation	Local news prepared by local people, especially useful for children	Training needed, problem for continuity	High
Calendar	Houses, public place, schools, office, politicians	Messages about TBC in hygiene and sanitation	Provides hygiene and sanitation messages side by side with date, could be a means of advocacy	Expensive, could be problem in timely disseminate	Medium
Pocket calendar	Staff of sector stakeholder offices, politicians, teachers	Messages about TBC in hygiene and sanitation	Provides hygiene and sanitation messages side by side with date	Access to limited people	Low
Name tag	To be posted in cover page of books and exercise books	Messages about TBC in hygiene and sanitation	Useful for students, helps them to apply the messages in real life		High

B. Materials to be broadcasted)					
Radio Jingles and messages	community people	Jingles and messages to be prepared in local context	Easy to understand to a large number of listener including illiterates and blind people,	Radio set is necessary	High
Television jingles and messages	community people	Jingles and messages to be prepared in local context	Easy to understand to a large number of audience including illiterates	Poor people could not able to afford, electricity needed	Medium
C. Other Materials					
Community play	Community people	To solve real problem about hygiene and sanitation community people demonstrates play	Popular in mass gathering, effective means of communication	Orientation needed	High
Poppet show	Community people and children	Messages about TBC in hygiene and sanitation	Popular in mass gathering, schools, effective means of communication	Orientation and material needed	Medium
Documentary show	Student, stakeholder of hygiene and sanitation	Documentaries about CLTS, SLTS and TBC	Story of success case	Equipment like video, projector needed	Medium
Lok Dohori (Dual songs)	Community people	Messages about TBC in hygiene and sanitation	Songs on local context	Theme to be provided to artists	High
Teej (festival of women) songs	Women and other community people	Messages about TBC in hygiene and sanitation, menstrual hygiene	Songs on local context	Theme to be provided to artists	High

1. Recommended Existing BCI materials

- How to feces move o mouth through dirty hands, animals, dirty water, flies, unwashed vegetables/soils
- Sanitation in menstruation period
- Brochure about technique and skills of sanitation in menstruation, especially focus for young girls
- Wash hands, be healthy (poster
- on importance of hand washing as well as nutrition
- Flip Chart on awareness, triggering and advocacy work of sanitation and water (a collection of images of WASH Calendar published in last 5 years)
- Various pictures and information related to TBC
- Toilet for Safety (without toilet there is always risk of wild animals)
- Toilet for Dignity (just property is not enough for respect and pride. Toilet is symbol of dignity)
- Poster on ECO SAN Toilet (used the character of famous artists MaHa Jodi with their approval)
- Germs Farm (a poster about how germs attacks and spoiled hands)
- Hand washing in critical time (a poster of hand washing in 4 critical times)
- Messages about hygiene and Sanitation to be set up at the water points (messages with pictures about hygiene and sanitation on water points help to keep neat and clean the water point –ceramic tile)
- Stickers to be set up on public transportation vehicles
- Sanitation Calendar (calendar on hygiene, sanitation, annually published by Nepal WASH collation, more copies can be published with the coordination with Nepal WASH collation)
- Flip Chart about nutrition: information about classification of food, balanced diet, importance of vitamins and minerals, causes of mall nutrition, importance of breast feeding, and appropriate meal for pregnant etc. Appropriate for facilitators
- The basis of healthy life is food and love: comparative photographs of a child suffering from mall nutrition and photo of same child after 6 months (after getting balanced food)
- Information about vitamin A (poster)
- Importance of breast feeding (poster)
- Leaflet about nutrition for student

- How to prevent from anaemia (poster)
- Three types of food (protein, fat and carbohydrate) for good health (Poster)
- Flip chart about arsenic
- Information about arsenic (posters, stickers, brochures radio messages)

2. BCI Materials need to be improved

- **Name tag for students**
 - **Areas of improvement:** need to be included TBC message in hygiene in big letters
- **F Diagram**
 - **Areas of improvement:** Need to be put ill person just after the healthy person
- **A poster about sanitation** (Parents are guiding their children how to use toilet and washing hands)
 - **Areas of improvement:** Need to be removed "International year of sanitation 2008" for making it contextual forever
- **Wash your hands 3 times** (flip chart, poster and brochure)
 - **Areas of improvement:** should be use word 'properly' instead of 3 time)
- **Why toilet?**
 - **Areas of improvement:** Should be prepare according to message
- **Stickers on TBS for public vehicles**
 - **Areas of improvement:** Need to be removed the publisher's name

3. BCI Materials to be prepared

- **A flip chart about Small Doable Actions for facilitators, messages will be as follows:**
 - Keep water safe from source to mouth and proper handling
 - various aspects of personal hygiene
 - safe disposal of feces and garbage
 - importance of improved (smokeless) stove
 - ORS method

- **A leaflet about the importance of sanitation.** Following messages will be given
 - one rupees investment in sanitation returns up to nine (WHO data)
 - sanitation is basic human right which increase dignity and pride
- **Posters and messages for triggering**
 - What type of social, mental and other problem may occurs in open defecation
 - How we can be human being instead of animal etc.
- **Sanitation Identity Card**
 - A sanitation identity card will be given by DDC to the citizen who applies total sanitation and hygiene behaviour. This card will support her/him to get privilege of getting lone from bank, citizenship etc. (to apply this provision need to be discussion with local authority)
- **Hoarding Board**
 - Hoarding board about hygiene and sanitation will be set up entry point of district, VDC and cluster

Recommended BCI materials

१. प्रयोग गर्न सिफारिस गरिएका चर्चा सामग्रीहरू

खानेपानी, स्वस्थ तथा सरसफाइ क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले खानेपानी, स्वस्थ तथा सरसफाइ सम्बन्धी चेतना जागरण र व्यवहार परिवर्तनका लागि सूचना, शिक्षा तथा सञ्चारसम्बन्धी सामग्री ९द्यन्त्रहरूः वतभचर्चकि० हर्को विकास गरेका छन् । यीमध्ये खानेपानी, स्वस्थ तथा सरसफाइ सम्बन्धी समुदायको अगुवाईमा पूर्ण व्यवहार परिवर्तनसँग सम्बन्धित विषयवस्तुको प्रवर्धनका लागि उपयुक्त ठहरिएका सामग्रीहरूको छनोट गरी प्रयोग गर्न सिफारिस गरिएको छ । ती हुन् :

❖ दिसा मुखमा पुग्ने माध्यम, यसबाट लाग्ने रोग र रोकथामका उपायहरू (पोष्टर)

- **विवरण :** पशुपक्षी, फोहोर हात, फोहोर पानी, भिँगा, कीरा, फोहोर सागसब्जी/माटो, आदिका माध्यमबाट कसरी दिसा मानिसको मुखसम्म पुग्छ र तिनको रोकथामका उपायहरू के के हुन् भन्ने विषयको सचित्र वर्णन
- लक्षित वर्गको माग बमोजिम तराई र पहाडको अलग अलग भेषभूषा बनाइएको (चित्र नं. ग)
- रोकथामका उपायहरू पनि सँगै दिइएकोले लक्षित वर्गलाई बुझाउन सजिलो
- **पाइने स्थान :** नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
- **प्रकार :** विद्युतीय (Electronic (प्रकाशन गर्नु पर्ने)
- **मूल्य :** निशुल्क

द्रष्टव्य : नेपाल सरकार र युनिसेफद्वारा प्रकाशित यी चित्रहरूको अलग-अलग सेट पनि उपलब्ध छ । यहाँ सिफारिस गरिएका पोष्टरहरु ती सबै चित्रको सिलसिलाबद्ध र एकमुष्ट प्रस्तुति गरिएको र रोकथामका उपायहरू पनि समावेश बढी प्रभावकारी देखिएका छन् ।

❖ हात धोऔं, स्वस्थ बनौं (पोष्टर)

- **विवरण :** हात धुनुको महत्व तथा बालबालिकालाई पोषिलो खानेकुरा खाउनु पर्छ भन्ने जानकारी दिने पोष्टर
- **पाइने स्थान :** नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
- **प्रकार :** विद्युतीय ९भिमअतचयलअ०
- **मूल्य :** भिमअतचयलअ खभचकप्यल को नलाग्ने (प्रकाशन गर्नु पर्ने)

❖ महिनावारी र सरसफाइ

- **विवरण :** महिनावारी हुँदाको अवस्थामा गर्नुपर्ने स्याहारसम्बन्धी जानकारीपत्र ९वचनअजगचभ० युनिसेफद्वारा प्रकाशित
- **पाइने स्थान :** युनिसेफ/खानेपानी तथा ढल निकास विभाग
- **प्रकार :** प्रकाशित ९वचनअजगचभ० अयउथ०

❖ सरसफाइ तथा खानेपानी सम्बन्धी चेतना अभिवृद्धि तथा पैरवी अभियानका लागि सचित्र सामग्री १९६३ ऋजबचत०

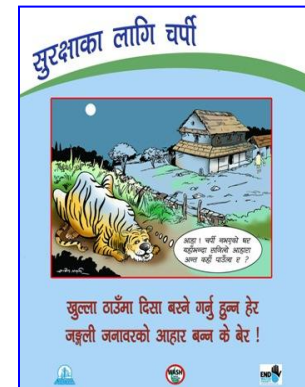
- **विवरण :** विगत पाँच वर्षमा छापिएका सरसफाइसम्बन्धी क्यालेण्डरहरूको चित्रहरूको सँगालो, यसमा खानेपानी, स्वस्थ तथा सरसफाइ सम्बन्धी आनीबानीमा पूर्ण परिवर्तन तथा तचपनभचपन मा सहयोग पुर्याउने प्रकारका विभिन्न चित्र तथा तथ्यांकहरू समावेश छन्
- **पाइने स्थान :** नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
- **प्रकार :** जवचम अयउथ
- **मूल्य :** प्रति गोटाको चार सय रूपैयाँ, सहकार्यद्वारा पुनः प्रकाशन गर्न सकिने

द्रष्टव्य : सहजकर्ताहरूका लागि उपयोगी, यसमा भएका चित्रहरूलाई विभिन्न प्रकारका पोष्टरमा प्रयोग गर्न सकिने

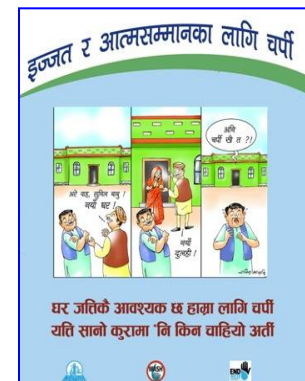
❖ सुरक्षाका लागि चर्पी (पोष्टर)

- **विवरण :** चर्पी नहुँदा जंगली जनावरको आक्रमणमा पर्न सकिन्छ भन्ने जानकारी दिने पोष्टर, खासगरी जंगली जनावरहरू भएको समुदायमा बढी सान्दर्भिक देखिएको
- **पाइने स्थान :** नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
- **प्रकार :** भभिअतचयलषअ
- **मूल्य :** भभिअतचयलषअ खभचकष्यल को नलाग्ने (प्रकाशन गर्नु पर्ने)

❖ आत्मसम्मानका लागि चर्पी

- **विवरण :** चर्पी बनाउँदा हुने आत्मसम्मान झल्काउन बनाइएको सामग्री, खासगरी तराई र साना शहरी क्षेत्रमा बढी सान्दर्भिक देखिएको
- **पाइने स्थान :** नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)

- **प्रकार :** भूमिअतचयलपञ्च
- **मूल्य :** भूमिअतचयलपञ्च खभचकप्यल को नलाग्ने (प्रकाशन गर्नु पर्ने)

❖ स्वच्छ वातावरण, आम्दानी र आत्मसम्मानका लागि मल चर्पी (पोष्टर)

- **विवरण :** प्रसिद्ध हास्य कलाकार महजोडीको अनुमति लिई उनीहरूको 'मदनबहादुर हरिवहादुर' चरित्र ९अजबचबअतभच० प्रयोग गरी बनाइएको चर्पीको प्रयोगको महत्व झल्काउने पोष्टर

- **पाइने स्थान :** नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
- **प्रकार :** भूमिअतचयलपञ्च
- **मूल्य :** भूमिअतचयलपञ्च खभचकप्यल को नलाग्ने (प्रकाशन गर्नु पर्ने)

❖ कीटाणुको जमघट (पोष्टर)

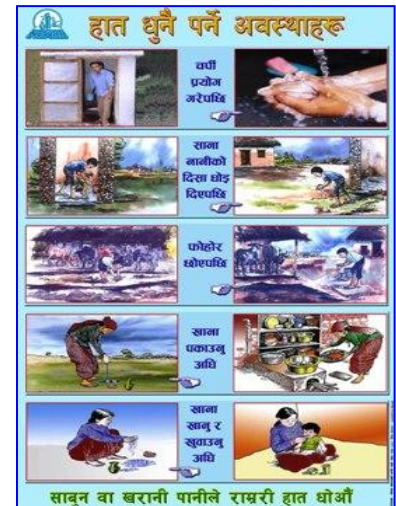
- **विवरण :** फोहोर हातमा कीटाणुहरूले कसरी आक्रमण गर्छन् भन्ने चित्रात्मक प्रस्तुती, खासगरी विद्यार्थीहरूले रुचाएको, विश्व हात धुने दिवसजस्ता अवसरमा सार्वजनिक रूपमा प्रस्तुत गर्न सान्दर्भिक

- **पाइने स्थान :** नेपाली संस्करण : नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा), अंग्रेजी संस्करण : [Disinfection of Germs \(जबलमधुवकजपलनाअफ\)](#)
- **प्रकार :** भूमिअतचयलपञ्च
- **मूल्य :** भूमिअतचयलपञ्च खभचकप्यल को नलाग्ने (प्रकाशन गर्नु पर्ने)

❖ हात धुने पर्ने अवस्थाहरू (पोष्टर)

- **विवरण :** चर्पी प्रयोग गरेपछि,, साना नानीको दिसा धोइदिएपछि, फोहोर कुरा छोएपछि,, खाना पकाउनु अघि, खाना खानु र खुवाउनु अघि साबुन वा खरानी पानीले राम्ररी हात धुनु पर्छ भन्ने सचित्र सन्देश
- **पाइने स्थान :** नेपाली संस्करण : नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
- **प्रकार :** भूमिअतचयलपञ्च
- **मूल्य :** भूमिअतचयलपञ्च खभचकप्यल को नलाग्ने (प्रकाशन गर्नु पर्ने)

❖ धारा, ट्युबवेल ९धबतभच उयषलतक० मा राखिने स्वच्छता र सरसफाइसम्बन्धी टायल चित्र

- **विवरण :** धारा, ट्युबवेल आदिमा राखिने टायल चित्रका साथसाथै समुदायको धार्मिक आस्था अनुसारका देवी देवताको नक्सा राख्दा त्यस्तो ठाउँलाई पवित्र मान्ने गरिएको पाइएको र यसले धारा, ट्युबवेल वरपरको वातावरण सफा राख्न मद्दत पुगेको पाइएको
- **सम्पर्क व्यक्ति :** श्रीकृष्ण श्रेष्ठ, टेलिफोन ०१-६६३१४०८
- **प्रकार :** सेरामिक टायल
- **मूल्य :** प्रति गोटाको रु. १७०/-

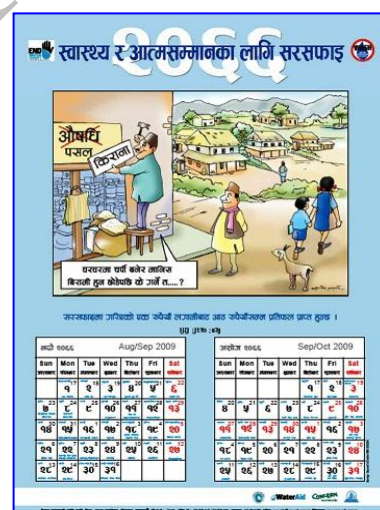
द्रष्टव्य : नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा) द्वारा सञ्चालित आयोजना अन्तर्गत निर्माण हुने धारा, ट्युबवेल, मुल संरक्षण आदिमा यस प्रकारका टायलहरू राख्ने गरेको

❖ खानेपानी, स्वस्थ तथा सरसफाइ प्रवर्धनसम्बन्धी वार्षिक क्यालेण्डर

- **विवरण :** ट्रिगरिड विधि तथा स्वच्छता र सरसफाइ, सम्बन्धी अन्य चेतनामूलक व्यङ्ग्यचित्रहरू समावेश गरी वार्षिक रूपमा प्रकाशन गरिने क्यालेण्डर ग्रामीण क्षेत्रमा बढी लोकप्रिय
- **पाइने स्थान :** नेपाल स्वास्थ्यको लागि पानी (नेवा)
- **प्रयोग :** घर, विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलमा राखिने
- **प्रकार :** प्रकाशन ९ज्वचम अयउथ०
- **मूल्य :** निशुल्क

द्रष्टव्य : बढी प्रति प्रकाशन गर्नका लागि पश्चिम नेपाल ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाइ परियोजना र नेवाबीच छलफल गरी सहकार्य गर्न आवश्यक

❖ रोग विरुद्धको हाम्रो लडाई, घर आँगनको सधै सफाइ (पोष्टर)

- **विवरण :** घरायसी र वातावरणीय सरसफाइसम्बन्धी चेतनामूलक पोष्टर
- **पाइने स्थान** युनिसेफ नेपाल, संयुक्त राष्ट्र संघको नेपालस्थित कार्यालय, पुल्चोक ललितपुर
- **प्रकार :** प्रकाशन ९ज्वचम अयउथ०
- **मूल्य :** निशुल्क

❖ पोषणसम्बन्धी जानकारी (सचित्र पुस्तिका) :

- **विवरण :** खानेकुराको वर्गीकरणदेखि लिएर सन्तुलित भोजन, भिटामिनहरूको महत्व आयोडिन, रक्त अल्पता, कुपोषण, गर्भावती तथा स्तन पान गराउने महिलाहरूले खानुपर्ने खाना, स्तनपानको महत्व आदि दर्शाउने गिष्ठ अजबचत, विशेषगरी सहजकर्ताहरूका लागि उपयोगी

- **पाइने स्थान :** लातचप्तप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्यलअथ कभचखप्पभ, थापाथली, काठमाडौं

- **प्रकार :** प्रकाशन ९ज्वचम अयउथ०

- **मूल्य :** १७५रुपैयाँ

❖ गर्भवती तथा स्तनपान गराउने महिलालाई चाहिने खानेकुरा (पोष्टर)

- **विवरण :** गर्भावस्था तथा बच्चाालाई स्तनपान गराउने महिलाले आफू र बच्चाालाई स्वस्थ राख्नका लागि खानुपर्ने कुराहरूको सचित्र वर्णन

- **पाइने स्थान :** लातचप्तप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्यलअथ कभचखप्पभ, थापाथली, काठमाडौं

- **प्रकार :** प्रकाशन, जवचम अयउथ

- **मूल्य :** १६ रुपैयाँ

❖ स्वस्थ जीवनको आधार : खाना र माया... उज्ज्वल भविष्य (पोष्टर)

- **विवरण :** कुपोषित बालकले पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाएपछिको तुलनात्मक फोटो, उही बालकको दुवै अवस्थाको फोटोले पोषणको महत्व बुझाउन सजिलो

- **पाइने स्थान :** लातचप्तप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्यलअथ कभचखप्पभ, थापाथली, काठमाडौं

- **प्रकार :** प्रकाशन

- **मूल्य :** १४ रुपैयाँ

❖ भिटामिन ए जानकारी (पोष्टर)

- **विवरण :** शरीर र आँखा स्वस्थ राख्नका लागि भिटामिन ए को महत्व झल्काइएको सचित्र सामग्री

- **पाइने स्थान :** लातचप्तप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्यलअथ कभचखप्पभ, थापाथली, काठमाडौं

- **प्रकार :** प्रकाशन

- **मूल्य :** १४ रुपैयाँ

❖ सर्वोत्तम पीठो (पोष्टर)

- **विवरण :** कुपोषित बालकले पोषणयुक्त खानेकुरा खान पाएपछिको तुलनात्मक फोटो, उही बालकको दुवै अवस्थाको फोटोले पोषणको महत्व बुझाउन सजिलो

- **पाइने स्थान :** लातचष्टप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्लअथ क्मचखष्अभ, थापाथली, काठमाडौं
- **प्रकार** प्रकाशन
- **मूल्य :** १६ रुपैयाँ
- ❖ **स्तनपान : अमृत समान, बोलतपान : विष समान (पोष्टर)**
 - **विवरण :** आमाको दूधले गर्ने फाइदा र बोलतमा दूध खुवाउँदा हुने बेफाइदाका बारेमा तयार गरिएको पोष्टर
 - **पाइने स्थान :** लातचष्टप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्लअथ क्मचखष्अभ, थापाथली, काठमाडौं
 - **प्रकार :** प्रकाशन
 - **मूल्य :** १७ रुपैयाँ
- ❖ **विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाका लागि पोषणसम्बन्धी हाते पुस्तिका**
 - **विवरण :** शरीर वृद्धि गर्ने पोषणयुक्त खानेकुरा सम्बन्धमा विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी तयार गरिएको हाते पुस्तिका
 - **पाइने स्थान :** लातचष्टप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्लअथ क्मचखष्अभ, थापाथली, काठमाडौं
 - **प्रकार :** प्रकाशन
 - **मूल्य :** १६ रुपैयाँ
- ❖ **रगतको कमी हुनबाट बचौं र बचाऔं (पोष्टर)**
 - **विवरण :** रक्तअल्पता हुनबाट बच्नका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने तरिकाहरू
 - **पाइने स्थान :** लातचष्टप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्लअथ क्मचखष्अभ, थापाथली, काठमाडौं
 - **प्रकार** प्रकाशन
 - **मूल्य :** १८ रुपैयाँ
- ❖ **स्वास्थ्यका लागि चाहिने तीन किसिमका खानेकुरा (पोष्टर)**
 - **विवरण :** शरीरलाई चाहिने प्रोटीन, कार्बोहाइड्रेट र चिल्लो पदार्थ पाइने सन्तुलित आहारसम्बन्धी जानकारी
 - **पाइने स्थान :** लातचष्टप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्लअथ क्मचखष्अभ, थापाथली, काठमाडौं
 - **प्रकार :** प्रकाशन
 - **मूल्य :** १८ रुपैयाँ

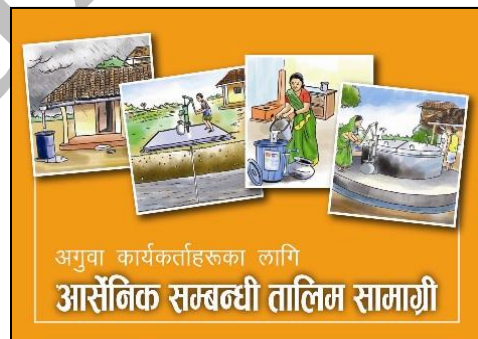
❖ छ महिना पूरा भएपछि बच्चालाई स्तनपानका साथसाथै थप खानेकुरा खुवाऔं (पोष्टर)

- विवरण : छ महिना उमेर पुगेका बालबच्चालाई आमाको दूधका साथसाथै खुवाउनु पर्ने थप खानेकुराहरूसम्बन्धी जानकारी
- पाइने स्थान : लातचप्तप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्यलअथ कभचखष्यभ, थापाथली, काठमाडौं
- प्रकार प्रकाशन
- मूल्य १७ रुपैयाँ

द्रष्टव्य : पश्चिम नेपाल ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाइ कार्यक्रमलाई सिफारिस गरिएका पोषण सम्बन्धी दृष्टान्तःवतभचष्वकि को नमूना प्रति र मूल्य सूचि उपलब्ध गराइएको । लातचप्तप्यल एचकयवतप्यल बलम ऋयलकगतिवतप्यलअथ कभचखष्यभ ले एकैपटक ठूलो संख्यामा सामग्रीको माग गरेमा मूल्य केही सस्तो गर्न सकिने जानकारी दिएको छ ।

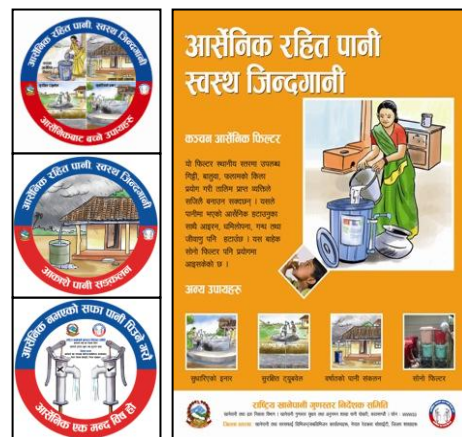
❖ अगुवा कार्यकर्ताहरूका लागि आर्सेनिकसम्बन्धी तालिम सामग्री (सचित्र पुस्तिका)

- विवरण : आर्सेनिकबाट बच्ने उपायहरूका साथसाथै पोषणसम्बन्धी जानकारी दिने सचित्र पुस्तिका ९६ छिड ऋजबचत०
- पाइने स्थान : राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर निर्देशक समिति, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग (जिल्ला स्तरमा : खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, जिल्ला शाखाहरू
- प्रकार : प्रकाशन
- मूल्य : निशुल्क

❖ आर्सेनिक रहित पानी स्वस्थ जीन्दगानी (पोष्टर तथा स्टीकर)

- विवरण : कञ्चन फिल्टरबारे जानकारी दिने पोष्टर
- पाइने स्थान : राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर निर्देशक समिति, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग (जिल्ला स्तरमा : खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, जिल्ला शाखाहरू
- प्रकार : प्रकाशन
- मूल्य : निशुल्क

❖ आर्सेनिकसम्बन्धी सूचना सामग्रीहरू (जानकारीपत्र)

- **विवरण :** आर्सेनिकबाट बच्ने उपायहरूका साथसाथै पोषणसम्बन्धी जानकारी दिने सचित्र पुस्तिका एंष्टि नृज
- **पाइने स्थान :** राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर निर्देशक समिति, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग (जिल्ला स्तरमा : खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, जिल्ला शाखाहरू)
- **प्रकार** प्रकाशन
- **मूल्य :** निशुल्क

❖ आर्सेनिकसम्बन्धी रेडियो जिङ्गल तथा सन्देश तथा सूचना सामग्रीहरू

- **विवरण :** आर्सेनिकबाट बच्ने उपायहरूबारे रेडियो जिङ्गल तथा सन्देशहरू
- **पाइने स्थान :** राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर निर्देशक समिति, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग (जिल्ला स्तरमा : खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, जिल्ला शाखाहरू)
- **प्रकार :** ब्राम्प्य
- **मूल्य :** निशुल्क

❖ आर्सेनिकसम्बन्धी सूचना सामग्रीहरू (जानकारीपत्र)

- **विवरण :** आर्सेनिक सम्बन्धी जानकारी, आर्सेनिक परीक्षण गर्ने केन्द्रिय र क्षेत्रीय स्तरका ठाउँहरूको सूचि
- **पाइने स्थान :** राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर निर्देशक समिति, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग (जिल्ला स्तरमा : खानेपानी तथा सरसफाइ डिभिजन/सब डिभिजन कार्यालयहरू, नेपाल रेडक्रस सोसाइटी, जिल्ला शाखाहरू)
- **प्रकार** प्रकाशित
- **मूल्य :** निशुल्क

२. परिमार्जन सहित प्रयोग गर्न सिफारिस गरिएका विद्यमान चन्द्रक्ष सामग्रीहरू

❖ किताबको गाता ९ऋतुखभच एबनभ० मा नाम लेख्ने स्टीकर

- **विवरण :** विद्यार्थीहरूलाई लक्षित गरी निर्माण गरिएको स्वच्छता र सरसफाइसम्बन्धी आनीबानीमा पूर्ण

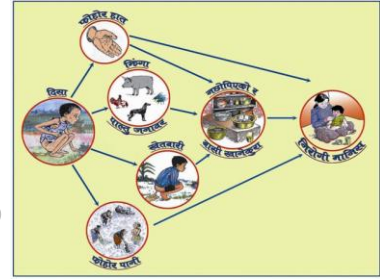

परिवर्तनसम्बन्धी विभिन्न सन्देशहरू राखी पुस्तकमा राख्न बनाइएको सामग्री

- नयाँ शैक्षिक सत्र शुरू हुने बेलामा पुस्तक विक्रेताहरूलाई निशुल्क वितरणका रूपमा दिन सकिने
- **परिमार्जन गर्नुपर्ने क्षेत्र** : आकार ९कृष्णभ० र अक्षर बढाउनु पर्ने, कुनै पनि प्रतीक चिन्ह शून्य० र अभियानको नारा नलेखी स्वच्छता र सरसफाइसम्बन्धी आनीबानीमा पूर्ण परिवर्तन ल्याउने सम्बन्धी नारा लेख्नुपर्ने

❖ दिसा मुखमा पर्ने माध्यमहरू ९ म्बनचक० (पोष्टर)

- **विवरण** : हात, माटो र सागसब्जी, फोहोर पानी, पशुपन्छी, भिँगा आदिका माध्यमबाट मानिसका मुखमा दिसा कसरी पर्छ भन्ने चित्रात्मक विवरण
- **परिमार्जन गर्नुपर्ने क्षेत्र** : निरोगी बच्चाको चित्र सँगसँगै उक्त बच्चा विरामी भएको चित्र राख्नु पर्ने
- **प्रकार** : भिभतचयलख चकचकल
- **मूल्य** : निशुल्क

❖ हाम्रो घरमा चर्पी छ, यसमा हामीलाई गर्व छ (पोष्टर)

- **विवरण** : बच्चालाई चर्पी प्रयोग गर्न लैजाँदै र साबुन पानीले हात धुन सिकाउँदै गरेको
- **परिमार्जन गर्नुपर्ने क्षेत्र** : अन्तर्राष्ट्रिय सरसफाइ वर्ष २००८ लेखिएको वाक्यांश हटाउनु पर्ने
- **पाइने स्थान** : युनिसेफ तथा खानेपानी तथा ढल निकास विभाग

❖ साबुन पानीले हात धोऔं, भाडापखालाबाट बचौं (पोष्टर, जानकारीपत्र तथा षि ऋजबचत)

- **विवरण** : कुन समयमा र कसरी साबुन पानीले हात धुनु पर्छ भन्नेबारेको सचित्र जानकारी
- **परिमार्जन गर्नुपर्ने क्षेत्र** : 'कमसे कम तीन पटक मिचीमिची हात धुने' भन्ने वाक्यांश हटाउनु पर्ने (हात धुने कुरालाई पटकमा सीमित राख्नु नहुने) यसको ठाउँमा 'साबुन पानीले मिचिमिची हात धुने' भन्ने वाक्य राखेर यी सामग्री प्रयोग गर्नुपर्ने
- **पाइने स्थान** : युनिसेफ तथा खानेपानी तथा ढल निकास विभाग

- प्रकार : पोष्टर, जानकारीपत्र, फ्लिप चार्ट
- मूल्य : निशुल्क

❖ चर्पीको प्रयोग किन गर्ने ?

- विवरण : चर्पी नहुँदा मानिसले भोग्नु पर्ने विभिन्न समस्याहरूलाई चित्रमा देखाइएको
- परिमार्जन गर्नुपर्ने क्षेत्र : चर्पी नहुँदा के कस्तो समस्या व्यहोर्नु पर्छ भन्ने विवरण दिएर चर्पीले यी सबै समस्याको समाधान गर्छ भन्ने चित्रात्मक प्रस्तुती राख्नुपर्ने, विरामी, सुत्केरी, महिनावारी भएका महिला, बालबालिका र वृद्धावस्थाका मानिसहरूको चित्र अलग अलग बनाउनु पर्ने
- पाइने स्थान : युनिसेफ, खानेपानी तथा ढल निकास विभाग, नेवा
- प्रकार : प्रकाशन र भभित्तचयलपत्र दुवै
- मूल्य : निशुल्क

द्रष्टव्य : यस सम्बन्धी अलग अलग चित्र पनि उपलब्ध छन् । तालिम, चेतनामूलक कार्यक्रम आदिमा यिनको प्रयोग गर्न सकिन्छ । तर यिनको प्रयोग चर्पी प्रयोग नगर्दा हुने बेफाइदाका बारेमा व्याख्या गर्दा बताउनु राम्रो हुन्छ ।

❖ स्वच्छता र सरसफाइसम्बन्धी आनीबानीमा पूर्ण परिवर्तनसम्बन्धी स्टीकर

- विवरण : विशेष गरी सार्वजनिक यातायातका यात्रुहरूले भोग्नु परेको सरसफाइसम्बन्धी समस्यालाई लक्षित गरी तयार गरिएको स्टीकर
- परिमार्जन गर्नुपर्ने क्षेत्र : प्रकाशन गर्ने संस्थाको नाम हटाउनु पर्ने
- चित्र पाइने स्थान : नेवा

३. खानेपानी स्वस्थ तथा सरसफाइ सम्बन्धी आनीबानी परिवर्तनका लागि नयाँ बनाउन सिफारिस गरिएका चक्रवर्तः बतभचषकि हरु

- ❖ स्वस्थ र सरसफाइसम्बन्धी आनीबानीमा पूर्ण परिवर्तन १८ चक्रवर्तः कार्यकर्ताहरूले प्रयोग गर्ने सचित्र पुस्तिका १८ चक्रवर्तः ऋजवचत०

- खानेपानी, व्यक्तिगत, घरायसी तथा वातावरणीय स्वच्छता र सरसफाई प्रवर्धनका लागि व्यक्तिगत तहमा गर्न सकिने साना कार्यहरू एकवर्षीय बर्षाको अवधिमा बारम्बार प्रकाश पार्ने किसिमका सन्देशहरू राख्ने । जस अन्तर्गत मुख्यतः देहायबमोजिमका सन्देशहरू समावेश हुनेछन् :

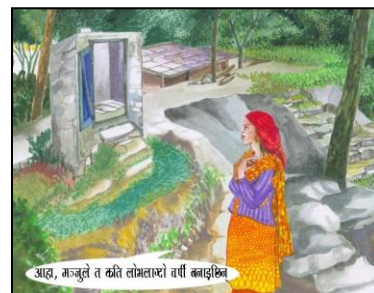
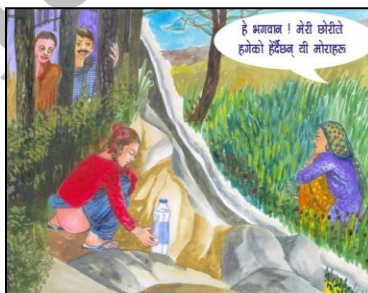
- मुहानदेखि मुखसम्म खानेपानीलाई सफा राख्ने विधिहरू तथा पानी सुद्धिकरण गर्ने उपायहरू
- चर्पीको उचित प्रयोग तथा दिसाको उचित विसर्जन
- व्यक्तिगत सरसफाईका विविध पक्षबारे प्रकाश
- घरायसी फोहोर व्यवस्थापन
- सुधारिएको चुलोको प्रयोगबाट हुने फाइदाहरू
- पुनर्जलीय उपचारबारे प्रकाश र उपचारको तरिका

❖ सरसफाईको अभावले भइरहेको क्षति र यसको रोकथामबारे पुस्तिका

- सरसफाईको अभावले व्यक्ति, समाज तथा मुलुकले ठूलो व्ययभार वहन गरिरहेको र सरसफाईमा गरिएको एक रुपैयाँ लगानीबाट आठ रुपैयाँ प्रतिफल पाइन्छ भन्ने तथ्यलाई सरल तरिकाले बुझाउने जानकारीपत्र

❖ ट्रिगरिङ विधिसम्बन्धी पोस्टर तथा सन्देश

- खुल्ला ठाउँमा दिसा गर्दा के कस्तो समस्यामा परिन्छ, घरमा चर्पी नहुँदा के कस्तो शारीरिक, मानसिक र स्वास्थ्य सम्बन्धी समस्याहरू व्यहोर्नु पर्छ, हामी पशुको जुनीबाट कसरी मानव जुनीमा बदलिन सक्छौं आदिबारे पोस्टर तथा रेडियो कार्यक्रम । केही नमूनाहरू यहाँ दिइएको छः (स्रोत : भूमिद्वारा खसलतगचम, धलमण्डोल)

❖ सरसफाई परिचयपत्र

- स्वच्छता र सरसफाईसम्बन्धी आनीबानीलाई दिगो किसिमले अवलम्बन गरेका घर परिवारलाई राज्यका तर्फबाट दिइने सरसफाई परिचयपत्र, जसमा सरसफाईसम्बन्धी सन्देशहरू लेखिएका हुनेछन् । जिविसको निर्णयद्वारा यो परिचयपत्रवाहकलाई बैंक ऋण, नागरिकता प्राप्ति आदि विषयमा प्राथमिकता दिने निर्णय गर्न सकिन्छ । (यो प्रावधानलाई व्यवहारमा लागू गर्न स्थानीय सरकारसँग छलफल गर्नु आवश्यक छ)

❖ होर्डिङ बोर्ड

- जिल्ला, गाविस तथा समुदायको प्रवेशद्वारमा स्थानीय परिवेश सुहाउँदो चित्र तथा सन्देश सहितको होर्डिङ बोर्ड

Final draft